

РОЛЬ ПЕДАГОГА-НАСТАВНИКА В НАУКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ДОСЛІДНИКІВ-ПОЧАТКІВЦІВ

У статті розглядаються види наукової діяльності майбутніх у молодих учителів, визначається роль педагога-наставника в науково-дослідницькій діяльності дослідників-початківців.

Ключові слова: науково-дослідницька діяльність студентів, науково-методична діяльність учителів-практиків, педагог-наставник.

Темпи соціального росту і науково-технічного прогресу, розв'язання проблеми якості та ефективності в різних галузях людської діяльності залежать від того, наскільки людина здатна реалізувати дослідницький підхід у вирішенні постійно інтелектуальних та практичних задач, що постійно виникають. Сучасні соціально-політичні й економічні зміни, що відбуваються в нашій країні, модернізація вітчизняної системи освіти викликають необхідність створення належних умов, що сприятимуть розвитку й реалізації потенційних можливостей учителів, основним завданням яких є навчання й виховання підростаючого покоління.

Професійна діяльність вимагає від учителя усвідомлення значущості своєї ролі в суспільстві, глибоких знань і позитивної мотивації займатися нею. Оскільки без цього неможливе натхнення і творчий пошук, уміння адекватно спостерігати пізнавальну діяльність учнів, стимулювати їхній розумовий розвиток, а також розвиток пізнавальних інтересів, здібностей і самостійності в навчанні, тобто неможлива висока якість праці вчителя і формування його педагогічної майстерності. У сучасних умовах модернізації освіти особливого значення набуває проблема підготовки вчителів загальноосвітніх закладів до здійснення науково-дослідницької та науково-методичної роботи, що сприятиме підвищенню їхньої кваліфікації, розвитку педагогічної майстерності і творчого потенціалу. Адже успішне навчання й виховання підростаючого покоління залежить від наявності в навчальних закладах висококваліфікованих педагогів, які здатні творчо працювати відповідно до нових вимог, що постійно зростають, оволодівати новими освітніми технологіями, сприяти розвитку інтересу дітей до навчання. Очевидно, що для виконання такої роботи сам учитель повинен мати відповідні здібності, творче мислення та займатися науково-дослідницькою діяльністю. Залучатися до такої діяльності вчитель повинен ще під час навчання у ВНЗ, саме це дозволить йому увійти в професійну діяльність з оптимальними вміннями до самовдосконалення та зменшить час на адаптацію. Відтак дослідницька діяльність і в соціальному, і в науковому сенсі набуває все більшого значення, стає однією з центральних сфер людської діяльності, а тому проблема збільшення ефективності управління дослідницькою діяльністю та цілеспрямованого розвитку дослідницьких умінь стає однією з центральних наукових та практичних проблем. З огляду на це, одним із головних завдань вищої освіти України є формування висококваліфікованого вчителя, який має володіти не тільки певною сумою ґрунтовних знань з відповідних дисциплін, а й здатний до самостійної дослідницької діяльності заради постійного професійного самовдосконалення.

Проблема науково-дослідницької роботи була предметом досліджень В. Андрєєва, А. Воробйова, О. Іващенко, В. Попова, Ф. Орехова, І. Лясова, В. Стрельської, І.Усачова та ін. Методична і науково-методична робота в навчальних закладах була предметом уваги С. Єлканова, М. Красовицького, С. Крисяка, Л. Таланової та ін. Зазначимо, що науковці відводять вирішальну роль вмінням учителя здійснювати науково-дослідницьку діяльність з метою професійного становлення, саморозвитку і впровадження новітніх технологій організації навчання підростаючого покоління. Проте, майбутній фахівець повинен оволодіти такими вміннями під час підготовки у вищому навчальному закладі. Значну роль у цьому процесі, на нашу думку, відіграє педагог-наставник.

Метою статті є розглянути види наукової діяльності вчителя на різних етапах його професійного становлення і визначити роль педагога-наставника в науково-дослідницькій діяльності майбутніх і молодих учителів.

Розглядаючи проблему становлення науки і наукової освіти, В. Ледньов зауважує, що основу системи освіти, свого роду "кришталеву решітку" складають три базових галузі – загальна, професійна і наукова освіта. Особливістю базових галузей освіти є те, що вони є системотвірними як "по вертикалі", так і "по горизонталі". Тобто кожна з них у загальній системі виступає двояко. По-перше, всі вони є наскрізними лініями, що проходять через усі послідовні етапи освіти. По-друге, кожна з них домінує на одному з етапів освіти, визначаючи її специфіку [2].

Так, зазначає науковець, на першому етапі, тобто на етапі шкільної освіти, домінує загальноосвітня лінія. Професійна освіта виступає на першому етапі у вигляді загальної трудової підготовки, тобто у вигляді курсу трудового навчання. Наукова освіта – у вигляді циклу навчальних предметів, що отримали найменування основ наук (математика, фізика, хімія тощо). Загальна освіта має у своєму складі три ступеня початковий, основний і старший.

На другому етапі домінує лінія професійної спеціалізації, у зв'язку з чим цей етап і є етапом професійної освіти. Дві інші лінії (загальна і наукова освіта) присутні і на цьому етапі, але виступають у логіці домінантної лінії. Загальна освіта виступає у вигляді загальноосвітніх предметів – філософія, іноземна мова, інформатика, фізкультура. Наукова освіта – у вигляді навчального проектування та інших проявів. Цей етап також має три ступеня: початковий, середній і вищий.

На третьому етапі домінує лінія наукової освіти. В силу цього третій етап виступає як наукова освіта. Дві інші наскрізні лінії (загальна і професійна освіта) проходять і через цей етап: загальна освіта у вигляді таких предметів, як філософія та іноземна мова, які вивчаються в аспірантурі, а також у тому, що якості особистості, які формуються, пов'язані з прогнозуванням, а тому є загальноосвітніми. Професійна освіта виявляється на цьому етапі у вигляді поглиблення

спеціалізації шляхом вибору вузької тематики дослідження. Тобто, наукова освіта має риси загального і професійного, але при цьому за домінуючою ознакою є особливим етапом – науковою освітою. Цей етап має у своєму складі два ступеня: аспірантуру і докторантуру [2].

Для нас найбільш цікавим є становлення майбутнього учителя як дослідника, його наукова освіта в процесі професійної підготовки під час навчання у вищому педагогічному навчальному закладі. Для науково-дослідницької діяльності вищих навчальних закладів характерними є єдність цілей та напрямів навчальної, наукової і виховної роботи, тісна взаємодія всіх форм та методів наукової роботи студентів, що реалізуються в навчальному процесі та в позанавчальний час. Це забезпечує їхню участь у науковій діяльності протягом усього періоду навчання.

Науково-дослідницька діяльність студентів є однією з найважливіших форм навчального процесу, завдяки якій можливо підвищення якості підготовки і виховання високоякісних фахівців, здатних творчо вирішувати проблемні завдання, оптимально застосувати набуті знання в практичній діяльності, використовувати для підвищення результативності своєї діяльності новітні досягнення науково-технічного і культурного прогресу [5].

В. Шейко та М. Кушнарєнко вважають, що головним завданням науково-дослідницької діяльності є: опанування наукового методу пізнання, поглиблення та творче засвоєння навчального матеріалу; формування навчально-дослідницьких навичок і вмінь як з профільюючих, так і з психолого-педагогічних дисциплін; навчання методики та засобів самостійного рішення педагогічних завдань; розвиток здібностей до дослідницької роботи, аналіз літературних та інших джерел знань; розвиток творчого мислення у вирішенні практичних питань; розширення теоретичного кругозору та наукової ерудиції майбутнього спеціаліста.

При цьому, зазначають науковці, науково-дослідницька діяльність студентів включає в себе два взаємопов'язані напрями: 1) навчання студентів елементів дослідницької діяльності, організації та методики наукової творчості; 2) наукові дослідження, що здійснюють студенти під керівництвом професорів і викладачів за загально-кафедральною, загально-факультетською чи вузівською науковою проблемою [5].

Зміст і структура науково-дослідницької діяльності студентів забезпечує послідовність засобів і форм її проведення відповідно до логіки навчального процесу, зумовлене наступність її від курсу до курсу, від однієї дисципліни до іншої, від одних видів занять до інших.

У працях Л.Квіткіної науково-дослідницька діяльність студентів трактується як найбільш ефективний метод підготовки якісно нових спеціалістів у вищій школі. Вона максимально розвиває творче мислення, індивідуальні якості, дослідницькі навички студентів, дозволяє здійснювати підготовку ініціативних спеціалістів, розвиває наукову інтуїцію, глибину мислення, творчий підхід до сприйняття знань та практичне використання їх для вирішення організаційних, технічних і прикладних задач та наукових проблем, а також виховувати у студентів уміння працювати в колективі [83; с.36]. Її основна мета полягає у практичному закріпленні теоретичних знань студентів, формування їхнього творчого мислення, здобутті навичок проведення самостійних наукових досліджень тощо [1].

На нашу думку, значну допомогу у становленні майбутніх учителів як дослідників відіграє педагог-наставник, основними завданнями діяльності якого є формування наукового світогляду студентів, оволодіння ними методологією та методами наукового дослідження; надання допомоги студентам у прискореному оволодінні спеціальністю, досягненні високого професіоналізму; розвиток творчого мислення та індивідуальних здібностей студентів у вирішенні практичних завдань; прищеплення майбутнім учителям навичок самостійної науково-дослідницької роботи; розвиток ініціативи, здатності застосовувати теоретичні знання у своїй практичній роботі; розширення їхнього теоретичного кругозору і наукової ерудиції.

Аналогічної думки дотримується в О.Рогозяна, зауважуючи, що роль викладача-наставника в навчально-дослідницькій діяльності студентів полягає в тому, щоб: - озброїти студентів теоретичними основами дослідницької діяльності, знанням методологічних вимог, які ставляться до досліджень студентів; знанням принципів і методів дослідницької роботи; розумінням практичного значення наукового пошуку в професійній діяльності; формувати й розвивати в студентів інтерес та нахил до самостійної творчої і дослідницької діяльності, знайомити їх з актуальними проблемами науки, з новими здобутками, допомогти обрати і сформулювати тему самостійної роботи і дібрати літературу з теми; озброїти студентів уміннями, необхідними для здійснення наукової діяльності й підготовки результатів до впровадження (публікації, виступи); навчити їх оформляти роботу відповідно до чинних у наукових дослідженнях вимог.

Кінцевим результатом будь-якого дослідження є широке використання його положень у певній галузі науки чи практики. Серед решти форм презентації результатів дослідження студентів найпоширенішими є наукова стаття (містить виклад проміжних або кінцевих результатів наукового дослідження, висвітлює окреме питання за обраною проблемою), реферат (короткий виклад змісту одного або кількох документів з певної теми), доповідь (публічно виголошене повідомлення, розгорнутий виклад певної наукової проблеми (теми, питання), одна із форм оприлюднення результатів наукової роботи) та повідомлення. Найбільш поширеною формою у вищому навчальному закладі є курсова робота.

Курсова робота з дисципліни є складовою частиною процесу наукової та професійної підготовки майбутнього вчителя. Цей вид науково-дослідної діяльності спрямований, передусім, на розвиток наукового мислення студента, його вміння працювати зі спеціальною літературою, аналізувати та порівнювати різні погляди на розвиток історичного процесу, вміння чітко і логічно викласти свою думку на папері, аргументувати власну позицію за допомогою конкретних фактів [3].

Згідно з "Положенням про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах України" метою курсової роботи є закріплення, поглиблення і узагальнення теоретичних знань, одержаних студентами під час вивчення навчального курсу; формування творчого мислення; набуття навичок застосування набутих знань під час виконання самостійного наукового дослідження. У процесі написання курсової роботи студенти вчать працювати зі спеціальною літературою, аналізувати та порівнювати різні погляди на певні аспекти історичного процесу, чітко і логічно викладати свою думку на папері, аргументувати власну позицію за допомогою конкретних історичних фактів [3].

Зазначимо, що науково-дослідницька діяльність не завершується після закінчення вищого навчального закладу. Вона продовжується в загальноосвітньому навчальному закладі, оскільки вчитель повинен постійно підвищувати свою кваліфікацію, само розвиватися й самовдосконалюватися. Науково-дослідницька діяльність учителя – це діяльність спрямована на впровадження інновацій, пов'язана з висуненням власних гіпотез, розробкою ідей, їх аналізом та обґрунтуванням, вивченням та доведенням до дидактичного продукту, який і можна реалізувати у своїй професійній діяльності.

Учителі загальноосвітніх закладів, зазвичай, займаються науково-методичною діяльністю або науково-методичною роботою. Зауважимо, що в педагогіці науково-методична робота розглядається по-різному. Так С. Єлканов, М. Красовицький, С. Крисюк розглядають її як складову частину системи підвищення кваліфікації вчителів; Ю. Бабанський, В. Бондар, М. Скаткін, В. Сухомлинський, М. Ярмаченко визначають її як форму організації вивчення й впровадження досягнень педагогічної науки і техніки, передового педагогічного досвіду; Д. Богоявленська, С. Бондаренко, В. Загвязинський та інші науковці наголошують на тому, що науково-методична робота є формою вияву педагогічної творчості.

У науковому й методичному зростанні, особливо в перші роки професійно-педагогічної діяльності, на нашу думку, значна роль також належить наставнику молодого вчителя. Це зумовлено насамперед тим, що в період навчання у вищому навчальному закладі майбутній учитель опановує дослідницькі навички, але не має можливості застосувати їх на практиці, що, у свою чергу, не сприяє усвідомленню важливості й необхідності займатися науково-дослідницькою діяльністю у подальшій професії.

О. Остапчук, яка досліджувала організацію науково-методичної діяльності в ліцеї, зауважує, що в умовах педагогічної діяльності все більше викладачів залучається до наукової роботи, здійснюється поступовий перехід від методичної роботи педагогів до науково-методичної. Дослідниця зазначає, що якісні зміни в змісті науково-методичної діяльності в сучасному навчальному закладі зумовлюють розширення видів діяльності педагогів через включення їх у науково-дослідницьку, експериментальну, науково-практичну, проектувальну та інші види діяльності.

Н. Корогод стверджує, що науково-методична діяльність – це відкрита, цілісна, динамічна соціально-педагогічна система, мета функціонування якої полягає в сприянні безперервному розвитку творчої особистості педагога і підвищенню творчого потенціалу всього педагогічного колективу, оволодінню сучасними технологіями навчання і виховання; у свідомій участі викладачів в інтенсивній інноваційній діяльності; розробці власних методичних ідей педагогів та авторського науково-методичного забезпечення навчально-виховного процесу. В. Симонов розглядає науково-методичну діяльність як спеціальний комплекс практичних заходів, що ґрунтується на досягненнях науки й передового педагогічного досвіду і спрямований на всебічне підвищення компетентності та професійної майстерності кожного педагога. На думку вченого, цей комплекс орієнтований насамперед на розвиток і підвищення творчого потенціалу як окремого вчителя, так і всього педагогічного колективу в цілому, і, як наслідок, – на підвищення якості освітнього процесу.

Підсумовуючи, доходимо висновку, що у науково-дослідницькій діяльності студентів і науково-методичній діяльності вчителів-початківців педагогу-наставнику належить провідна роль. Перспективу подальших досліджень вбачаємо у визначенні ролі педагога-наставника в підготовці молодих науковців під час їхнього навчання в аспірантурі.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Квиткина Л.Г.* Научное творчество студентов / Л.Г. Квиткина. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1982. – 108 с.
2. *Леднев В.С.* Научное образование: развитие способностей к научному творчеству / В.С. Леднев. – [Изд. второе, испр.]. – М.: МГАУ, 2002. – 120 с.
3. Науково-дослідницька діяльність студентів: навчально-методичний посібник для студентів історичного факультету КДПУ денної та заочної форм навчання / Печеніна Наталя Анатоліївна, Тарасов Андрій Валерійович. – Кривий Ріг, 2011. – 129 с.
4. *Рогозіна О.В.* Формування дослідницьких умінь у майбутніх учителів трудового навчання: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. пед. наук: спеціальність 13.00.02 "Теорія і методика трудового навчання" / О.В. Рогозіна. – К., 2007. – 19 с.
5. *Шейко В.М.* Організація та методика науково-дослідницької діяльності: підручник для студентів вузів / В.М. Шейко, Н.М. Кушнарченко. – [3-тє вид., стереотип.]. – К.: Знання-Прес, 2003. – 295 с.

Подано до редакції 03.10.11